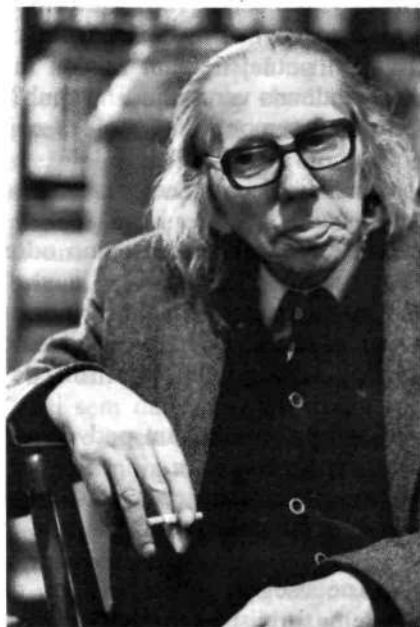

MLADI IVAN MRAK V AVTOBIOGRAFSKEM ZAPISU

Ivan
Mrak

Dediči Ivana Mraka (1906–1986), enega najbolj nenavadnih slovenskih pisateljev, so nam v počastitev njegovega spomina ob petinosemdesetletnici njegovega rojstva odstopili dva zanimiva avtobiografska zapisa, *Bese* in *Salomin ples*, ki ju z veseljem objavljamo, saj nam ne razkrivata samo avtorjeve osebnosti, pač tudi dobršen del tedanjega duha časa, ki je imel na Slovenskem takoj po prvi svetovni vojni nekaj prav zanimivih po-

tez. Mrak jih je znal opisati s humorjem in s prijetno samoironijo.

Oba odlomka sta del še neobjavljene avtobiografije, ki nosi skupni naslov *Ivan O*. Obsega pa dobo od njegovega prvega samozavedanja do 4. junija 1925, ko je Mrak uprizoril svoj dramski prvenec *Obločnica, ki se rojeva* – prividi v dveh vozlih. Oba avtobiografska zapisa obravnavata obdobje šestnajstletnega Ivana Mraka. Sama avtobiografija naj bi bila napisana kasneje, v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno.

Besi

Tiste čase sem mnogo prebiral Dostojevskega in po vojni ni bil Dostojevski samo moja, ampak moda vse Evrope. Bog varuj, da bi hotel tu pisati morda celo študijo o tem gigantu – –

– ko sem bil v prvi gimnaziji, sem dobil v roke, po naključju ali usodno, njegov roman *Zločin in kazen*. Zbolel sem ob tem romanu – –

– – in sedaj, ko si srečal v Ljubljani na vsakem oglu emigrante, sem požiral *Bese*

Da je Dostojevski mojster, o tem ne dvomi noben pošten Ljubljančan. Rusija je daleč in tako daljnemu in eksotičnemu gostu že še priznamo mojstrstvo, posebno ko so se Nemci zadevno tako točno in odločno opredelili. Celo naši nedosegljivi in nezmotljivi esteti mu priznavajo mojstrstvo,

s pridržki seveda; ni je namreč stvari na svetu, ki bi jo oni ne vedeli boljše —.

Besi so me navdušili pod kostanjevim drevesom na naši verandi! Sklenil sem, da jih moram uprizoriti za vsako ceno! Toda kje priti do igralcev? In če pridem? Kdo bo končno vse to govoril in doživljal, tako iskreno in tako plastično kakor jaz? V svojem petnajstletnem zanosu in isto toliko letnih izkušnjah sem že izgubil vso zadevno vero v ljudi. Napuh? Morda. So namreč dobe ko deček v silnem gonu samoohranitve mora nujno in neizbežno zanikati vse — —

Tako je bila tista doba mojega življenja, vse sem v iskanju samega sebe kategorično in konsekvntno zanikaval — —

— toda vendar ne po kakšnih določenih vzorih edino odrešujoče slovenske estetike.

Zanikaval sem! Impulzivno in trdovratno. Smejal in posmehoval sem se vsemu in vsakomur. Seveda en idol sem imel, in to je bil Dostojevski, ker je bil pa ta idol očitno sila vladeželjan, me je nehote prisilil, da sem poslal vse druge idole spat — —

— — kolikor mi je znano, je podobnim manijam podvrženo tudi človeštvo, ki včasih pošlje spat celo Shakespearja — —

— — medtem pa esteti vsega sveta dokazujejo, kako nujno in neobhodno je za rešitev narodov, da je šel pravkaršnji »edini idol« v zasluženi pokoj — —.

Življenje je pa silna širjava, neobsegljiv je skup vsega, premali smo ljudje, da bi nosili vso zavest obenem, torej se zagledamo vedno le v košček — —.

*

Ker po mojem najsvetejšem prepričanju ni bilo moč dobiti primernih igralcev in ker je bil moj glas prav na prehodu in sem se glasovno lahko vživel v ženo kot v moža — —

— — mi je bila seveda malenkost izpeljati dramatizacijo Besov v tem smislu, da je bila na odru vedno le ena oseba, druga, za katero sem govoril tudi jaz, pa je govorila za zastori.

Brž ko me je prešinila ta rešilna ideja, sem se z vso mladostno vnemo lotil svojega posla. Iz velikega romana je nastal skup monologov in dialogov, vse drugo, kar ni bilo mogoče stisniti v ta kalup, je moralo kot nebitveno odpasti, s slednjo modrostjo sem se pač potolažil — —.

Bili pa so tu odmori, ko se je bilo treba šminkati, preoblačiti, končno, preobuvati — —.

Seveda o maski sem imel zelo enostavne pojme in zahteve. Mogoče niti moji pojmi niso bili tako sila skromni, kot so bila moja sredstva — —.

— — seveda odmor je treba izpolniti, z muziko. Počemu igrajo Rusi balalajke?

Slabo napisanih knjig (razen lastnih!) že takrat nisem prenesel, še manj slabih slik in kipov, muzika pa mi je bila vsaka dovolj dobra, ne, da ne bi bil razlikoval, ampak ringelšpilsko lajno sem tudi poslušal, pa kavarniške orkestre, celo koncerte železničarske godbe v Zvezdi — —.

Salomin ples

SLOVANSKA MISEL
SLOVANSKI – BOHEMSKI VEČER
STOLETNA ROŽA

Kako se je pričel tisti usodni dan? Kakor so se pričenjali moji dnevi sicer. Sonce me je zbudilo. Okno je bilo odprto. Vetrič je bil mil in smehljajoč. Poklical sem služkinjo, da mi je prinesla vročo, dehtečo kavo in sveže pecivo. Tako prijetno in toplo in varno je bilo v postelji – mene pa so mučile tako težke misli. Nad menoj so ležali tako težki sni. – Ko sem se ozrl po sobi, me je obšlo; o, da bi bil spet otrok, tak kot sem poležaval na tistem divanu tam ob steni. Kot sem bil takrat, ko sem zgolj sanjaril. Cesta me ni brigala, nisem vedel za mesto in nisem imel nikakršnih nemogočih hotenj.

Šolnčkov že davno ni več. Doba kratkih hlač je minila. Čez stol je vržena ruska rubaška. Kako sem že prišel do rubaške? Srečno naključje. Tiste dni je bila pri nas šivilja, naskrivaj, za maminimi očmi jo je prikrojila. Všiti sem dal okrog ovratnika in okrog rokavov dragocene vzorce. Ljubljana je imela nad to pompozno rubaško svojo zabavo, jaz pa svojo. Trpela je zgolj moja mati pod pikrimi zbadljivkami, da ima sina – Rusa in blagohotnimi namigovanji, da z menoj pač ni vse v redu. Madam Ilze pa je gledala na rubaško kakor na svojo osebno zmago, kajpada brez vsakršne upravičenosti.

Plesalka Ilze (iz Rusije seveda) je bila tistikrat osrednji dogodek naše mile in ljubeznive Ljubljane. V kakršnemkoli monakovškem periferijskem lokalu bi se bila s svojo grobo eksotiko in več kot sumljivo zanimivostjo gotovo stalneje uveljavila. Konec koncev, dejstvo, da je zapeljala devetnajstletnega fanta iz ugledne rodbine, mi je bilo tistikrat docela nerazumljivo. Jaz sem namreč nedolžno pohajkoval z njo in ona se je šopirila z menoj, kot s svojo novo žrtvijo. Sicer sem se pa seznanil z madam edino s tem namenom, da me nauči plesati!

Seveda ne kakšnih banalnih modernih plesov, ampak klasični ruski balet. Kot je videti, sem se dosledno razvijal v znamenju šolnčkov in podobnih vzvišenih in nenavadnih simbolov.

Madam me je učila sprva zelo diskretno, kolikor se je te čednosti pri njej vobče moglo ugotoviti, polagoma pa je pri učenju postajala stvarnejša v razkazovanju svojih čarov kot v občudovanju moje nežne mladosti. Ker me je iz najplemenitejših nagibov učila visoke plesne umetnosti »napol zastonj« (pozneje sem ugotovil, da še enkrat dražje kot sicer), se ji nisem upal v ničemer zameriti, marveč sem marsikaj spregledal in brez odvečnih besed prešel – – –.

Na obisk so prihajale emigrantske dame, polne srednjeveških predsodkov. Kot višek nobilese, takta in bontona so uvedle obligatno poljubljanje rok. Sicer je pa mene uvedla v vse potankosti tega važnega obreda madam Ilze. Še prav posebej ganljivo sem se zadevno obnašal na cesti. Madam pa je vršela naokoli v svoji večni, dobro ponošeni pelerini. Pri tem me je sladko gledala in se mi še slajše nasmihala. Toda mene vse to gledanje in

nasmihanje ter vse to sladko narejene zadrege, vsi ti nenadni in nehoteni dotikljaji, čarobni vzkliki, pardon, – vse to me ni niti malo ganilo – – –.

Pravzaprav so bili tiste čase moji stiki z rusko emigracijo zelo živahni in sila plodonosni. Poslušal sem njihove mučeniške govorance, trezen sem se udeleževal popivanja, občudoval trpine, tešil pijane, tolažil nesrečne, predvsem pa poslušal zgovorne. Skratka, snoval sem pravo pravcato gledališče, izbiral med emigranti igralce, jih preizkušal, toda zaključek je bil pri vseh kot pri vsakem posebej znani usodni »ničevu«.

Ko sem navsezadnje spoznal, da je za rešitev »slovanskega vprašanja« sleherni kolektivni poizkus nemogoč, sem zamislil in pričel izdajati preimenniten kulturno-političen tednik Slovanska Misel. Ta list je prinašal predvsem vsemogoče emigrantske čenče, obrekovanja in izmišljotine pod debelo tiskanimi naslovi kot »izvirna poročila iz Rusije«. Jasno, kot podlistek je izhajal moj roman o mikavni in nesrečni Jevgeniji Aleksandrovni. Prve številke sem dal tiskati okrog dva tisoč, ker pa je vsekakor obstajala globoko upravičena bojazen, da bo prvi natis na mah razprodan, so imeli v tiskarni moje naročilo, da stavka do preklica ne razdro. V celem je izšel list menda trikrat. Vsakokrat sem ga dal tiskati – iz dobro razumljivih vzrokov – v drugi tiskarni.

Potoval sem v Maribor in Celje ter kino lastnike (dveh podjetij) pregovoril, da bi moj list prinašal vsebino filmov, ki bi bili na programu, a oni bodo moj tednik prodajali namesto sporeda. V obeh mestih so me prosili, da naj poleg na posebne lističe tiskam tudi vsebino po nemško. Iz trgovske uslužnosti pa sem jim zadevno ustregel kar v listu. Seveda so mi že vse prve izvide te genialne Slovanske Misli poslali z obratno pošto skrajno ogorčeni nazaj.

Toda prav te poslednje dni sem doživljal presenečenje drugo za drugim.

V zapuščenem vrtnem salonu, poslikanim z zajamčeno pristno rimskomonskimi vzorci, mi je mati dovolila, da sem si uredil uredništvo in upravnništvo. Tu sem si moško naročal ob desetih svoj golaž. Da ne bi izgubljal po nepotrebnem dragocenega časa, sem tu tudi kosil.

Toda ti poslednji dnevi! Ni bilo dovolj, da so mi vračali pošiljke iz Celja in Maribora, vsak trenutek se je vrnil razdražen in besen raznašalec z veliko kopo neprodanih in očitno tudi neprodajnih Slovanskih Misli. Kamorkoli sem se že ozrl, povsod so ležale cele kope lista. Izzivalno so se mi rogate v obraz. Včasih me je popadel tak bes, da bi najraje vse skupaj zažgal. In poleg še kup neplačanih računov! Dan na dan se viša njih število. Da, sami neplačanci; zdaj ljubeznivi, jutri grozeči, pa jadikajoči in spet nesramni – – –. O, ti prokleti računi –!

*

V tej sobi tu se pa čutim na varnem pred vso to poplavo nerešenih vprašanj. Ničesar ni tu, kar bi me spominjalo kakorkoli že na moj nesrečni tednik. Vendar se z muko in težavo otesam grozečih skrbi, ki se zmeraj bolj kopičijo nad menoj. Kar pod odejo bi se skril, na vse bi pozabil, da bi

o ničemer več ne vedel, nič ne slišal – —. Oh, če bi bil vse to le sen! Samo težke, nemogoče in moreče sanje – —. Prebudil se bom, za trenutek me bo še groza, pa se bom že smejal, ko da ni bilo nič – —.

V teh sanjarijah me zmoti hišna, češ da želi govoriti z menoj neki gospod. Nič ne vprašam, niti kdo je, ne kakšen je. Naročim ji samo, naj me gospod počaka v uredništvu.

Počasi se oblačim. Nikamor se mi ne mudi. Saj je navsezadnje – vseeno – —. Vse, kar zvem, kdorkoli me že išče – same slabe novice. Čutim, da se mi tudi zdaj ne obeta kaj prida. Kakor hitro sem oblečen, se skrbno izognem kuhinje, da me ne vidi mati, da me karkoli že ne vpraša; brez moči sem danes, sram me je pred njo – —.

Odkar mi je umrl oče, se mi je mati nenavadno približala, vse in o vsem je govorila z menoj. Nič več ni videla v meni zgolj otroka, videla je tudi prijatelja. Če je bila mati čez dan v kuhinji in v gostilni, kjer je nadzorovala in ukazovala, sem bil jaz zdaj v uredništvu, pa pri madam Ilze, pri Rusih spet, sem in tja v gledališču, Tivoliju itd. Zvečer okrog enajste pa me je redno čakala, da jo spremim na sprehod do Zvezde in nazaj. Ob teh prilikah mi je potožila vse svoje težave, vse, kakor tudi zato, da si docela pridobi moje zaupanje. Spočetka, ko sem pričel izdajati svoj list, sem ji v najboljši veri, poln svetega prepričanja, nabajal vse mogoče, naravnost utopične sklepe in načrte in navsezadnje vsaj v moji domišljiji že obstoječa dejstva. Gledala me je mirno in preudarno. Čutila je, da menim resno, in čeprav je spregledala vse moje prekipevajoče navdušenje, občutila skorajda gotovo moje velikanske zablode, ni to vse skupaj brez izbire z nevero ali prezirom ubila, marveč je skušala krotiti mojo mladostno zaverovanost v cilj, mojo čezmerno domišljijo v toplem, prijateljskem razgovoru – — —. Vendar, hotel sem z glavo skozi zid. In pri tem sem materi vse preveč prikrival, sprva male, nato zmeraj naraščajoče težave. Skrbno, kar sem le mogel, sem zatajil pred njo vsakršno slabo novico. Konec koncev, bal sem se; če mati zve o pravem stanju mojih prizadevanj, bom ob njeno dragoceno prijateljstvo, ji bom znova samo in le otrok – — —.

*

V uredništvu me pričakuje Paul Aleksandrovič. Kakor hitro ga zagledam, se mi zašibe noge. O, ko pa tako dobro vem, čemu in zakaj je prišel. Vendar uredniška soba, nova pisalna miza, knjige in kupi Slovanskih Misli, ves moj, do potankosti preiščeni in tu uresničeni račun; kakšno je uredništvo velikega in pomembnega lista – vse to me namah iztrezni. Izredno ljubeznivo in samozavestno pozdravim Paula Aleksandroviča, mu ponudim stol, sam pa sedem moško za pisalno mizo.

Paul Aleksandrovič je zaljubljen v Knuta Hamsuna, sploh pa tudi sicer mnogo bere. Seznanil sem se z njim na ljubljanskem velesejmu, kjer je prodajal lično izrezljane obešalnike za obleko. Zelo občutljiv in odkritosrčen je. Ne joče in ne stoče, niti mučeniških govoranc ne drži, še popiva ne! Polno in trezno se zaveda življenja okrog sebe. Dasi je že čez trideset, se zdi še zmeraj kot nežen in plah deček. Preveč kulturen je, da bi si zaslužil

denar. Ne laže o sebi npr. da je bil knez, grof, baron ali pa general – kar je sicer običajno zelo ljubezniva emigrantska navada.

Navsezadnje, zelo se razumeva, dasi gleda od vsega začetka na vsa moja velikopotezna podvzemanja kolikor toliko skeptično. Toda danes nujno potrebuje denar. Tisoč din, ki mi jih je posodil, pomeni zanj pol življenja. Noben moj ugovor niti izgovor ne pomaga več. Res je, zelo nežen je in mil, toda danes nenavadno jasen v besedi, celo odločen –.

Pravzaprav obupno odločen! Če bi hotel, bi ga namah pregovoril. V trenutku bi zlomil njegovo odločnost, toda ne morem. Čutim, da sem mu s svojo mladostno nepremišljenostjo, s preveliko vero v uspeh, prizadejal krivico –. In to me boli. V resnici nimam ne poguma in ne moči za nove izgovore, za nova zavlačevanja. Vem, če bi zdaj nastopil proti njemu prostaško, pa bi se ga otesel. Za teden bi se ga rešil, morda še za več. – Najraje bi bil prostak! O, življenje pokvari človeka –. Toda kakor hitro začutim na sebi njegov pogled, povесim glavo in ne zmorem besede več. V trenutku se zavem, da nevarnost ni v kupih računov na pisalni mizi – ne – vsi ti upniki so mi tujci, zlahka jih prepričam, da je njih dolžnost, da počakajo, da, njih »narodna dolžnost« – –.

Toda Paul Aleksandrovič, ki brez pomoči sedi pred menoj –. Po dva dinarja prodaja obešalnike! Moj Bog, koliko truda je bilo potreba, da jih je izrezljal, koliko časa, da jih je prodal za tisoč din! Če že mora eden od naju podleči, podležem rajši sam. – Sem mar sentimentalen? Ni odvisno mar moje podjetje od tega, da Paul počaka? Če bi se mi to pripetilo pred mesecem, kaj, teden tega nazaj, pa bi ga grobo zavrnil. Užalil bi ga namenoma. Brezobzirno bi mu zamašil usta. Briga me njegova žena! Kaj on! Jaz se vendar borim za vse emigrante! Imam velike cilje! Toda računi, grožnje, ki se kopičijo na pisalni mizi, navsezadnje vsebina, s katero sem polnil nesrečni list! Tisoči in tisoči neprodanih izvodov! Vse to me je iztreznilo ter mi odprlo oči –. Vendar si še zmeraj tajim, nimam moči, da bi si brezobzirno priznal pravo stanje, toda več kot dobro se zavedam, da nisem temu zagonu kos, – da je vse to skupaj brezupna otročarija – –.

Paul me gleda skorajda proseče. Obotavlja se, ne ve, kaj bi. Čaka, da bom planil kvišku, da bom grob, da bom s porogom, s par besedami uničil njegove pomisleke. Da vendar ni vse tako brezupno izgubljeno, kot on dobro čuti, da je, a si vendar ne more, neče priznati –. Paul Aleksandrovič tvega poslednji obupni poizkus; Poslušajte, Ivan Valentinovič, ako jutri do dvanajstih ne dobim denarja, bom predložil račun vaši gospe mami – –. Gleda me, in četudi se mi je postavil vkljub, pričakuje. Molčim. Samo brezvoljno zamahnem z roko. Pravzaprav sem zelo truden in zbit. Ne ljubi se mi več. Sit sem vsega. – Ko vidi to – Paul povešene glave odide –.

Ve, da njegov tisočak ni izgubljen. Ve, da mu ga moja mati vrne, kakor hitro ji predloži dolžno pismo. Toda do danes sem ga vztrajno prepričeval o svojem delniškem podjetju. Kako ponosen je bil na to, da je delničar, da bo konec njegove bede, njegovih smešnomizernih zaslužkov –. O, ta dobri Paul Aleksandrovič ni bil nič manj otročji kot jaz!

Tudi njegova prva mladost je bila v znamenju šolnčkov – –.

Ko je Paul Aleksandrovič odšel, sem ostal sam, toliko, da se nisem sesedel. Od vseh strani se je zgrnilo zlo nad menoj – in jaz tako obupno sam. Nimam nobenih sotrudnikov ne prijateljev, kje šele somišljenikov! – In jutri bo povedal materi, ji bo predložil dolžno pismo! Materi, ki je popolnoma zaslepljena od mojih bajk, da podjetje odlično uspeva. Da si bo njen Ivan, že petnajstleten, ustvaril svoje mesto med ljudmi –.

Toda še ne obupam. Pred dobrim tednom sem izročil madam Ilze dva tisoč din. V Zagrebu ima znanstva. Odpeljala se je tja docela prepričana o svojem uspehu. Po mojem točnem načrtu je brez dvoma pridobila zagrebška kino podjetja. Ideja, ki se je izjalovila v Celju in v Mariboru, se bo posrečila v Zagrebu. Vnaprej ji bodo plačali! S celo kopo tisočakov se bo vrnila! Da sem le mogel na to pozabiti, le za trenutek pozabiti! Zopet sem na konju! Ponosno se ozrem po uredništvu. Od same sladke nestrpnosti in pričakovanja pričnem hoditi križem kražem –.

Ko vstopi malo na to v uredniške prostore moja mati, me najde vedrega, skorajda veselega. Pomisleke, da ima? Ljudje, da govore to in to? Kaj vsega ljudje ne načencajo! Težave so, toda izvozil jo bom. – Gleda me in vesela me je.

*

Mar je bila madam Ilze dobra? Gospodje etiki žele za vsako ceno natveziti sleherni človeški pojavi poleg običajnih človeških navad in razvad še koš dobrote. Dobra torej madam ni bila niti etična, pač pa kar se da sentimentalna. Jokala je rada in smejala se je tudi. Vendar je bila zmerom dostojno umirjena. Nikdar ni pozabila na to, da je pravzaprav dama. Da pa le ni bila dama, temu pa ni kriv nihče drug kot krvižejni boljševiski! – Kajti v tujini vas navsezadnje nihče ne pozna.

V tujini lahko živite po mili volji: Prosim, če je kdo izgnan iz domovine za vekomaj in v bedi živi, pa bo še kakšno nobleso zganjal?

Ko sem se z njo seznanil, je sedela na hotelskem vrtu. Kava pred njo in knjiga z imeni učencev, nemarno vrženi šal čez stol, vseporno napol izgorelih cigaret, škatlica s pudrom, obvezno rdečilo za ustne, in kar je najvažnejše: računi. Približal sem se ji nad mero spoštljivo, ona pa me je tisti prvi usodni trenutek premerila kaj odločno. Ko sem ji v zadregi pojasnil, kako in kaj, me je skorajda porogljivo vprašala, če imam denar. – Namreč tisti njeni oglasi in pozivi po časopisih (za njeno plesno šolo!) so zbudili v meni tako lep, dejal bi idealen vtis, da sem po stari navadi seve pozabil na bit idealizma: na denar. Toda madam me je opazovala tako brez vsakršnega globljega zanimanja ter me še enkrat zviška premerila, da sem se namah streznil: Seveda, denar imam. Doma smo bogati. – Ta moja odločna izjava je vplivala na madam prav čarodejno, v hipu je bila z menoj nadvse ljubezniva. Ponudila mi je celo stol in cigareto. Preveč sem bil sam vase zaljubljen, da bi si to, še tako očigledno spremembo, pravilno tolmačil, tukaj sem jo pripisal vplivu svoje neustavljive osebnosti –. Seveda tak idealizem oziroma tako slepa zaverovanost v samega sebe nujno vodi v pogubo –.

— vendar se je tiste čase moja vera v madam dan na dan stopnjevala enako, kot je naraščala njena ljubeznivost proti meni.

Pestrne Johane že davno ni bilo več pri naši hiši. Johana pravi ponosno, da je zdaj poštarica — skromneje oziroma točno: poštna raznašalka nekje tam v hribih. Večkrat pride obiskat svojega Ivana. Čisto stara in brezzoba je. In v kuhinjo se usede prav tako oblastno in hudobno kot nekdaj. Kadar pa izpregovori, je njen glas grob in oduren, — čudo, prečudno — njen glas me gane, da bi se razjokal. Iz kuhinje zbežim v svojo sobo. Mati pa me neverjetno opazuje, morda sluti, kaj se godi v meni, toda kako naj bi razumela — —. Kje so že šolnčki in okrašene sveče za telovo! Bajka, ki si jo je nekdo izmislil! Ampak Johana je še tu, četudi stara in betežna in hudobna — —.

*

Je mar nenavadnost tisto, kar me privlači k madam Ilze? Njeni možgani so kot možgani piščeta in vsa živi v grobih računih. Dnevno me sprašuje, čemu ne ukradem doma denarja, da bi zbežal z njo. Ko me je prvič navedla na krajo, je to izrekla tako samo sebi umevno, da bi bil preslišal, če bi ne bilo tako nezaslišano. Kar zgrozil sem se. Deset dni sem se je izogibal. Pri ponovnem srečanju mi je zopet, kar tako, kar mimogrede omenila, če bi me morda obšlo, da jo izdam, naj si nikar ne mislim, da mi bo kdorkoli že verjel. Ljudje namreč dobro vedo, kako fantje mojih let radi lažejo —. Ta predrzna nesramnost me je spravila skoro iz ravnotežja. Udaril bi jo! Ji pljunil v obraz!

Ko sem ji nekoč omenil, da jo babe pri moji materi opravljajo, da bi rade onemogočile moje pohajanje z njo, je hotela pričeti razgovor o njej. Najsi so bili moji odnosi do matere takrat še zelo spremenljivi, vendar me je ta opazka, namera, da bi madam govorila z menoj o materi, strašno razjarila. So bili mar to stanovski in buržoazni predsodki? Da je madam izgnanka, da je konec konca vlačuga, moja mati — pa gospa? Mislim, da ne. Prepričan sem, da sem instinktivno pogodil popolno nemožnost takih razpravljanj in navsezadnje pogubonosne posledice, če bi se spustil z njo v podobne razgovore.

Madam se mi je pravzaprav smilila, ko se je dan na dan prepeljavala po mestu počasi in dostojanstveno v smešni, predpotopni pelerini, v velikem, šarmantnem klobuku, ko sem opazoval, da jo gledajo naše dame kot živo pohujšanje. Dasi madam ni bila niti malo pohujšljiva, marveč so bili samo možje pohujšanih dam zelo neokusne svinje. Ob takšnih prilikah sem docela dosledno občutil; da madam ni nič slabša, da ni manj vredna kot tisti, ki se zgražajo nad njo. Mar po okusu, mar po izobrazbi? Mi nimamo obubožanega plemstva niti izobraženstva niti okusa? Mera za stopnjo izobrazbe in okusa nam je denar. Madam nima denarja. Mar bi bila večina teh naših dam zmožna v podobnem položaju na las istih dejanj, okusa in — —. Skorajda z bridkostjo v srcu sem se zavedal, da so ji krivični. Iz upora proti njihovi enostavni, papirnati malomeščanski morali sem hodil z njo. Iz prote-

sta sem kljubovalno z dvignjeno glavo spremljal madam po mestu. In če so se ljudje okrog naju zgražali nad nama, sva se jim midva smejala. Kljub vsemu, madam je vendar mnogo zanimivejša, mnogo privlačnejša kot vsa ta jara gospoda, ki se dobro in redno hrani, nič ne misli in malo ve. Da, madam je prestopila tisto nevidno mejo življenja. Nič več ni v čredi! Kljub svojemu ptičjemu mozgu, kljub svojim grobim navadam –! Da, v njej čutim človeka. Kajti če je še tako smešna v svoji ponošeni pelerini, zato niso nič manj ganljiva njena redka kosila. Še vsebolj ganljive pa so njene večne pripovedke o milijonih, o šampanjcu, o lukulskih gostijah in predvsem še njeni glasni spomini na slavno preteklost. Vem, da je vse to iz trte zvito. Vendar verjamem ji na ves glas. Kaj hočem – – –.

*

Seveda »babe« dan na dan nosijo materi na nos, da hodim s »tisto«. Mati ravna v takšnih primerih čisto po svoje. Namreč o osebi, o kateri čuti, da se mi je priljubila, izpregovori samo eno, dobro premišljeno besedo. Nato se razjezim in pobegnem za ves dan z doma. Ves dan kljuje v meni usodna materina sodba. Tista beseda, ki jo je zasadila s tako vseobvladujočo mirnostjo vame, da je namah ubila v meni porajajoče se, njej neljubo čustvo – –. Mati je modra, ve, kaj je življenje, zmeraj znova me je proti moji volji pritegnila k sebi.

Počemu ni tokrat ničesar spregovorila? Ko me je vprašala, sem ji svoje povedal. Pravzaprav mi je prvič pustila docela mojo voljo. – Tako in taka je, to in ono sem slišala o njej. Ne družijo se z njo. Obžaloval boš. – Pa me je zopet mirno poslušala, brez besede in zamišljeno, nato pa je skorajda planila: Kaj si ne moreš izbrati ženske, svoji starosti primerne? – Zardela je, kajti izpozabila se je, dasiravno je več kot dobro vedela, da že davno nisem več otrok, navsezadnje: da sem bil čuden otrok –.

Vem pa, da je vprav tistikrat vstajalo pred njo čudno, tako rekoč nerazrešljivo vprašanje. Kaj ji nisem bajal o tistem »judku«? Mar mi ni ona sama zgolj z eno spretno besedo ubila tega čara? Me ni zasačila šestletnega pri blaznem poljubljanju fotografije, na kateri se je šopirila pestrna Johana v zmagoslavni zavesti, da jo ovekovečuje tivolski potujoči fotograf, mar – –? Se ni že naenkrat zgrozila, ko je zvedela o eni ali drugi mojih srčnih prijaznosti –?

Kot da je že dolgo o vsem tem razmišljevala, kot da se je ob mislih na madam Ilze skoro oddahnila od neke neverjetne, nji docela nepojmljive resnice, zaključila je: stori, kot ti je ljubo. Dovolj si star, zadosti pameten, vem, da ne boš počenjal neumnosti.

Po teh besedah je odšla iz sobe. Mene je presunilo njeno zaupanje. Seveda sem si ga razlagal čisto po svoje, češ, navsezadnje je vendar spoznala, da sem dozorel, skratka, popolnoma mi zaupa –. Če bi bil takrat doumel prave vzroke tega zaupanja, bi se bil pobunil, uprl! Konec konca si je moje pohajkovanje z madam razlagala dokaj nespretno in docela napak. Dasiravno tako modra in previdna, je tokrat slepo verjela babjim čenčam. Čeprav je bila visoko nad sleherno opravljivostjo in »ženskim prijatelj-

stvom«, tu je verjela, samo da si prikrije oči pred nečim drugim, da pozabi na nekaj nji nepojmljivega.

*

Obstal sem pred hotelom, kjer stanuje madam. Za trenutek mi je zastal korak, dasi sem vso pot drvel kot nor. Obšla me je zla slutnja. Toda v hipu se otresem vsega in stečem po stopnicah. Ves zasopel sem. Sobarica me je pogledala zasmehljivo ter hitro odšla, slišim, da nekje nekemu nekaj šepče, čutim da — — —. Mar se smeje meni? Sram me oblije. Vrača se. Tako nesramno rogajoč se pozibava: Odkod pa vi, gospod Ivan? Teden dni vas že ni bilo na spregled — —.

Kri mi plane v glavo. Četudi vem, da se je pravkar norčevala iz mene, vprašam bedasto: Kaj madam ni odpotovala? — Čutim, da se je sobarica zdrznila, takoj nato pa mi vneto zatrjuje: O, seveda je odpotovala. Danes v jutro se je vrnila. Kako neumno vas sprašujem. Počakajte malo, takoj jo pokličem. — Odziblje se. Čutim za sleherni njeno besedo posebej, kako ostudno je lagala. Najraje bi jo bil pretepel, a že me spreleti, morda je vendar odpotovala in uredila. O, kako neizrekljivo rad bi verjel!

*

Ko vstopi Rusinja, sem grob in brutalen, kolikor mi dopušča mojih petnajst let. Ona me gleda sprva nedolžno — začudeno, kot da ne pojmi, kaj pravzaprav hočem: saj je vendar vse storila — — pravkar se je vrnila s poti. Sprva ji verjamem, skorajda otročje zaupljivo —. Ona ujame moj pogled in nesramno nadaljuje; če ni uspela, to ni njena krivda. Žrtvovala se je do skrajnosti, da, do skrajnosti — — —.

V poslednji živec začutim, da se mi laže, da me je opeharila, da me je ogoljufala. Vem, da sem izgubljen. Zbesnim in ji očitam, da laže! Ona je namah v izrazu in v kretnji in v besedi prostaška kot monakovska lajdra. To slednje ji vsekakor še najbolj pristaja. Navsezadnje, ko sem izbruhal ves svoj gnev, jo opsoval, se po mili ruski navadi razjočem sam nad seboj. Ona pa postane sladkosentimentalna; češ da potrebuje sto din za pozlatitev nohtov na rokah in na nogah. V tem primeru je zanjo malenkost zaslužiti do jutri tisti ubogi tisočak, ki ga tako obupno potrebujem — —.

Takoj zatem prične bajati o separeju, o svojem plesu à la Salome — —. V samih preproзорnih tančicah bo plesala, seveda, pozlatitev nohtov na rokah kot na nogah je neizogibna — —. Če hočem — mi bo plesala!

Strmim vanjo, in ko gledam tik pred seboj njene široko razprte, omotično se leskeče oči, se zavem, da je to kokain, vem tudi, da je to mojih dva tisoč din — —. Vsa je razgreta, vsa iz sebe, jezik se ji opoteka. K meni se je nagnila, se me pričela brezsravno dotikati. Grobo jo odpahnem. V obraz ji zalučam, da me njena golota docela nič ne mika. Studi da se mi! Da mi je odurna!

Zvalila se je po divanu in se mi brezumno zakrohotala v obraz. Stal sem pred njo, spet ves majhen in strt — —.

Iznenada se mi zabliška v glavi rešilna misel.

*

V istem hotelu kot madam stanuje On.

On? Veliki, slavní, očarljivi in nenadkriljivi, ves kot da bi nosili pred njim cirkuške plakate. Potrkam na njegova vrata. Brez uspeha. Ura je že ena. Nepotrpežljiv sem. Besnim. Čas mi neusmiljeno uhaja. Sleherni trenutek je dragocen. – Spet trkam. In znova se mi zazdi, da čakam že celo večnost. Tla so mi pod nogami kot razbeljena. Samo nekaj ur mi še preostaja, da se rešim! Do štirih mora biti vse urejeno, sicer – – –. Navsezadnje je odprl vrata. Slavní ruski Bariton, ki je tako idealno lep na odru, da je kar priskuten, ki zna s tako večšo umetnostjo maskirati svoj bujni trebušček – –. Bariton vseh baritonov, katerega fotografije se osladno smehljajo, priklanjajo in koketirajo iz albumov naših krepostnih dam – –. Tisti trenutek mi stopi v vsej svoji odpornosti pred oči prizor, ki sem ga v vseh mogočih odtenkih doživljal že tolikokrat v našem gledališču. Prizor, ko se je Bariton zmagoslavno srečno priklanjal pred zastorom. Ves je bil en sam očarujoč smehljaj. Vsakokrat znova je kavalirsko dovolil, da so vsi njegovi tovariši in tovarišice odšli pred njim izpred zastora. Da je konec konca ostal sam, in četudi le za trenutek, užival vsesplošno in z nikomer deljeno priznanje – –.

V rjuhe in koce in kovtre zavít, z razgaljenimi in močno poraščenimi prsmi, bolj speč kot buden, obstane pred menoj in me občuduje. Obidejo me podobni občutki, kot so popotnega Napoleona, ko je vdrl v Goethejevo zasebno svetišče. Mar je tudi Goethe sprejel predrzneža zavít v rjuhe in koce? V polni zavesti svojega poslanstva potisnem začudenega Baritona v naslanjač, si primaknem odločno najbližji stol ter prisedem. Mimogrede se mu predstavim. No, to, v takem usodnem trenutku, ko se odloča »biti ne biti«, zares ni važno – –. Z navdušenjem mu predočim visoko kulturno delo, ki ga med človeštvom vrši Slovanska Misel. Gospod Bariton me posluša z umovanjem resničnega izobraženca – in z dobrohotnostjo velikega gospoda. Polaskam in čestitam mu za velike uspehe. Omenim tudi, da pripravljam zelo izčrpen članek o njegovi božanski nadarjenosti. Če me je gospod Bariton kljub dostojanstveni naklonjenosti poslušal do tega trenutka, vendar z rahlo naznačeno pridržanostjo, so ga poslednje besede kar vidno poživile. Sladko se nasmehne in visoko vzravna: Intervju torej?

Jasno, tudi to, toda vse ob svojem času.

Slovanska Misel priredi nocoj ob devetih idealen in vsega upoštevanja vreden Slovanski Večer. On mora sodelovati! Brez njega je tak večer tako rekoč brezsmiseln in nemogoč! Gospod Bariton na ta kruto jasen predlog zastoče, se prime za grlo ter izdavi z več kot očitvidno težavo nekaj nemogočih tonov, kot neovrgljiv dokaz, da je trenutno nesposoben. Žal vem matematično točno, ako ne izpeljem, kar sem zamislil kot poslednjo možnost rešitve, je konec mojih sanj, mojega lista in moje neodvisnosti. Vztrajam. Tako dolgo in nepopustljivo vztrajam, dokler se gospod Bariton (vsaj po svoji pameti) ne domisli boljšega – namreč, da izjemoma sodeluje in zahteva za »komad« izjemno nizek honorar. Malenkost. Štiristo din! Kajpada, honorar mu je treba izplačati pred nastopom. Po gospoda pa mora priti kočija. Majhen sprejemček, takole ob njegovem prihodu, bi se tudi spodo-

bil. In seveda – šopek rož. Lovorjev venec s trakom, v spomin na Slovansko Misel in predvsem mnogo, mnogo aplavza – -. Navdušeno mu obljubim aplavz, kakršnega še ni doživel, vagon rož mu obljubim ter posvetno in nebeško slavo. Kar pa se tiče več kot kočljive denarne zadeve, no, tu ga znova opozorim na kulturno politični pomen Slovenske Misli. Na nesebično delovanje tega lista za idejo slovanske vzajemnosti! Omenim mu tudi svoj izvrstni roman o dražestni Jevgeniji Aleksandrovnji. Potrkam celo na njegovo antiboljševiško zavest! Da uspešno dokončam, mu nadrobim še nekaj emigrantskih kvant ter mu dokažem, kako nujno je potrebna Slovanska Misel v obrambo tonečega Krščanstva – -.

Gospod Bariton je ginjen. Za vzvišeno idejo je pripravljen žrtvovati, če treba, tudi svoje življenje. Vstal je. Iznova si sumljivo in značilno otipava svoj vrat. Spet izdavi par obupnih tonov. Kot bi rad – ne more – -. Oididem.

Še vse polno podobnih obiskov tvegam, kajpak sadovi mojih prizadevanj so si na las podobni – -.

*

Ura je štiri popoldne. V tiskarni sem. Do petih morajo dotiskati letake. Same imenitne osebe so na sporedu. Kogarkoli sem že brezuspešno obiskal ali se sicer spomnil nanj – uvrstil sem ga brez pomislekov med sodelujoče. Več in bolj zvenečih imen ne premore niti Novinarski koncert niti Tatjanin ples. Danes prvi iz venca Slovanskih Večerov. Zares, kar imenitno je, kdo vse bo nastopal. Seveda ne vsi hkrati, toda čim več imen, tem bolj zanimivo in privlačno. Navsezadnje, madam bo čisto gotovo nastopila. Obljubila mi je, zaklela se je. Sto din ima. Zdaj si zlati nohte. Malo predrzna je ta zadeva z njo, toda prosim; Salomin ples je tako rekoč literatura!

V tiskarni se šele zavem, da niti prostora nisem določil, kje pravzaprav bodo potekali Slovanski Večeri. V naglici se domislim kot na najpripravnejše na Narodni dom. Medtem ko se tiskajo letaki, se oblastno dogovarjam z gostilničarko v Narodnem domu. Strokovnjaško opazujem prostore, modro preudarjam. Na koncu dvorane je oder; par strganih in starih kulis. Nekaj umazanih zastorov in pet v pajčevino zapredenih; do skrajnih možnosti izrabljenih žarnic. Ker sem mlad in obdarjen z bujno domišljijo, je moj vtis: da je to za moje namene v vsakršnem pogledu idealen teren – -.

*

Okrog devete je dvorana nabito polna. Sami mladi ljudje – - -.

Od vseh onih na letaku naštetih ni nikogar. Res je, da mi razen madam ni nihče obljubil, toda zamisel podobnih večerov se je vendar vsem, brez izjeme, takoj po prvih mojih besedah izredno prikupila. Pa ne samo to, še celo navdušeni so bili. Do zdaj sem, v omotični zaverovanosti v svojo najnovejšo zamisel, verjel, da se bodo le premislili in prišli, kljub vsemu – - -.

Mlado občinstvo je že nestrpno, mrmra, kiha, kašlja, se usekuje izzivajoče glasno – - -.

Stojim za umazanimi zastori ter opazujem skozi luknjico neučakano mladež — — —.

V mojem srcu pa divja črn obup. V blagajno ni prišel niti dinar. Sistem prostovoljne vstopnine je docela odpovedal.

Pred menoj nemirno občinstvo, toda kaj to, — ampak jutrišnji dan! Niti madam ni prišla. Celo ona me je izdala in zapustila. Docela sam sebi sem prepuščen! Od vseh izdan! Če bi imel revolver, bi si pognal kroglo v glavo, tako pa — —.

Pripravil sem si eno od Župančičevih pesmi, da jo bom recitiral. Seveda, med preobilico drugih točk. In plamteč uvodni govor sem tudi napisal — —.

Ker stalno kljubujem neprilikam in usodi, sem samemu sebi ostal zvest tudi nocoj. Moško pozvonim. Luči pogasnem. Šum utihne. Samo oder ostane razsvetljen. Stopim pred občinstvo. Moj govor mi je narekovalo prepričanje. Če sem še tako nedozorel in mlad, toda govorim ognjevito in prepričujoče. Govor je uspel. Led je prebit. Toda kaj sedaj?

Sledi prednos Župančičeve pesmi, ker ni drugega izhoda, jih recitiram kar po vrsti. Poslušalcem so te pesmi znane, o predobro znane. Brez dvoma so jih slišali že bolje recitirane. Fantje postajajo nemirni, šepetajo, smejejo se — —. Izenada se sam zavem, kako idiotično, kako brezupno smešno je, da recitiram pesmi, ki sem jih povečini tokrat komaj vdrugo bral, ki sem jih takrat komaj poznal — —. Toda ne vidim nikakršne rešitve. Zagalopiral sem se, prepričan, da je bolj možato in bolj prav, če se osmešim in osramotim, kot pa umaknem.

V dvorani je že popolna zmeda, nihče me več ne posluša. Čutim, da imajo ti mladi ljudje prav. Ne obsojam jih, najrajši bi se pomešal med nje in se samemu sebi izrogal — —.

Popoln polom!

V trenutku ugasnem vse luči. Skočim z odra. Si grobo prekrčim pot skozi zmešnjavo. Spremlja me huronsko vpitje. Že sem zunaj. In v srcu nosim strašno zavest; jutrišnji dan je, ki bo odločilen za moje prijateljstvo z materjo — — —.

Spomnim se na madam Ilze. Onemogla jeza me popade. Kot besen zdrvim proti hotelu, kjer stanuje.

Če me mati zapusti, koga naj se oprimem? Jutrišnji dan, usoden in grozeč, brez moči in brez pomoči sem pred njim — —.

*

Kot vihar planem v sobo madam Ilze. Vse najhujše, kar sem kdaj slišal, kar kdaj bral, vse ji zalučam v obraz. S posebno slastjo uporabljam besedi cipa in lajdra — ona pa se na vse mirno in čarobno nasmiha — —. Ko se dosita nakričim in izpljujem, mi ljubeznivo izjavi, da ima pozlačene nohte in še nekaj — —.

Izenada se prične brez odvečnih pojasnil slačiti, pri tem me izzivajoče gleda, češ da bo plesala pred menoj Salomin ples, da je vedela, kako bo na

»tistem večeru« in da ne more in noče pred takšno drhaljo skruniti svoje visoke umetnosti — —!

Uporno in zapeljivo me gleda — in da je prišel najvišji in najslajši trenutek njenega življenja! Samo meni, zgolj zame bo plesala! In gola bo, čisto gola, brez tančic bo celo plesala — —.

Pljunem in zaloputnem vrata za seboj — —.

*

Zunaj rosi dež, pritajeno in enakomerno in brez prenehanja. Ceste so kot velika ogledala. Luči so vse zastrte v rosno kopreno. Listje narahlo pošumeva — —.

Zame je to prava blagodat. Če bi bil lep večer, bi bilo v parku vsepolno ljudi. Spogledovali bi se in zgražali nad menoj. Tako pa ni žive duše. Sam sem. Zgolj nebo visi žalostno nad menoj — — Vso noč pretavam, opotekaje se. Roke sem spetil, se bil ob glavo. Zaletel sem se z vso močjo ob kandelaber.

Pod tivolskim gradom je dvojce bronastih psov. Pred njim obstanem. Pestrna Johana mi je otroku pripovedovala, da je mož, ki jih je delal, šele ko sta bila psa že javno postavljena, opazil, da jima je pozabil izoblikovati jezike. Mož se je ustrelil. Ta zgodba me je že tistikrat močno prizadela. Danes pa mi je izsilila solze v oči. V neznančevi usodi sem dojel svojo lastno — —.

Ob potu je roža, ki cvete vsakih »sto« let. Osemleten sem jo videl cvetočo. — V noči je ovita stoletna roža v ta enakomerno pršeči, utrujajoči, jesenski dež — —. Planil bi k nji, upognil bi jo, prelomil bi jo, izruval, poteptal, uničil bi jo — —. Roža bo ostala in bo cvetela vsakih sto let. In jaz?

*

Vso noč prehodim in jočem in kličem naglas mater! Prizadevam si, da bi zamrznil, toda ker je jesen še mila, se mi nikakor ne posreči — —.

V jutro se najdem kot pretepen pes na kolodvoru. Listek do Zagreba! Nikdar več se ne vrnem v Ljubljano, nikdar več domov — — Vse preveč me je sram pred materjo — —.